

Розділ XIII РЕЦЕНЗІЇ, ПОВІДОМЛЕННЯ

О.В. СМИТИНА

Портрет кримського краєзнавства перших радянських десятиріч

Рец. на кн.: *Непомнящий А.А.* Профессор Николай Эрнст : страницы истории крымского краеведения / А.А. Непомнящий : Центр памятниковедения НАН Украины и УООПИК. – К. : Стилюс, 2012. – 464 с. – (Серия : «Биобиблиография крымоведения»; вып. 15).

Історіографічна дискусія – річ нескінченна й невичерпна. Але саме вона додає наснаги дослідникам і допомагає знайти нові орієнтири та визначити: з якими «надбаннями минулого» в науці можна вже розпрощатися, а на що треба звернути прискіпливу та принципову увагу для майбутніх суперечок або дружніх обмінів думками. І те, що такі змістовні дискусії є – свідчення постійного розвитку історіографії, її бажання бути самостійною «діючою особою» у процесі історичного пізнання.

Окремі періоди розвитку науки потребують різного осмислення. І питання історії вивчення окремого регіону, чи складення просопографічного портрету подвижників цього процесу річ сама собою дещо суб'єктивна. Але час для підсумовування спадщини попередників настав уже давно, та й не буде зайвим зауважити – повноцінної картини (чи хоча би більш-менш точної) щодо розвитку регіональних студій в Україні до сьогодні немає. Це завдання стане ключовим для найближчого десятиліття, а значить: якісний аналіз сьогоднішньої ситуації та надбань у цьому контексті в конкретному напрямку є важливим і актуальним.

Монографія, що рецензується – багаторівнева книга. Це засвідчує вже її назва, про це можна зробити висновок, перегорнувши останню сторінку додатків; або ще раз – переглянути ті чи інші біобібліографічні довідки. Професор Таврійського національного

університету ім. В.І. Вернадського (м. Сімферополь) Андрій Анатолійович Непомнящий з одного боку – виступив у звичній ролі дослідника, що відповідає за кожне власне слово, з іншого ж – намітив зовсім нові орієнтири, за якими, певно, піде розвиток кримознавства у найближчі роки.

І справа тут ось у чому. Якщо з дорадянським періодом історії вивчення Криму, завдяки тому ж авторові, ми змогли вичерпно ознайомитися, то з періодом перших радянських десятиріч справа є більш заплутаною і складною. В імперську добу головним вузлом протистояння науковців і представників державної та релігійної влади була «проблема дозволу»: влада Російської імперії не завжди була готовою до прийняття реальності, в якій наукові студії були невід’ємним критерієм й умовою поступу. Тому й були конфлікти, заборони, гальмувалося фінансування. Втім, учені змогли знайти вихід: російська аристократія та буржуазний клас стали більш-менш надійними партнерами, спонсорами та захисниками для багатьох цікавих і значущих проєктів. Тому інформація, відображена свого часу в монографії А.А. Непомнящого, яка вже стала класикою з історії науки – «Історичному кримознавстві» (Сімферополь, 2003) – це, швидше, розповідь про спокійні та, загалом, сприятливі для кримознавства дорадянські часи.

Інша справа період зламу соціальної структури суспільства, період, коли система цінностей ставала догори дригом. Тут необхідні зовсім інші аргументи й інший методологічний підхід. А.А. Непомнящий уперше масштабно звернувся до років революцій і Громадянської війни, працюючи над життєписом професора-історика, лідера наукового кримознавства якраз дорадянських часів Арсенія Івановича Маркевича (1855–1942). Відповідна монографія («Арсений Маркевич: страницы истории крымского краеведения» (Сімферополь, 2005)), стала першою спробою розставити акценти у краєзнавчому русі 20–30-х років минулого століття. І треба визнати: матеріал, залучений тоді автором, показав, що ця тема як така є взагалі новою для української історіографії. Адже інтерес попередників якщо й був зосереджений, то на процесі репресій другої половини 1930-х років проти національної інтелігенції, коли жалобний мартиролог жертв налічував тисячі імен. Натомість, Крим, який не входив тоді до складу УСРР, залишився дещо осторонь, хоча всі умови для плідного вивчення теми були.

Утім, звичайно, намагання сформулювати концепцію розвитку регіональних досліджень у Кримській АСРР у міжвоєнне двадцятиріччя були. На зламі 1980–1990-х років з’явилася низка публікацій (В.Ф. Козлова з Москви, С.Б. Філімонова з Сімферополя), що намагалися сформулювати певну концепцію означеного процесу. Але відсутність твердої опори на достатню джерельну базу, намагання видати вкрай поверхові дослідження за вичерпні й етапні

роботи, призвело до появи дійсно значущої лакуни у вивченні кримознавства указанного періоду. Біографія Арсенія Маркевича, складена А.А. Непомнящим, стала першою «цеглиною знань» у ліквідації цього стану. Вперше були презентовані невідомі документи з архівів, була проведена масштабна робота з їх аналізу та систематизації, на цьому ґрунті були зроблені вичерпні висновки. Результатом стало народження особливої авторської методики роботи з джерелами з історії кримознавства зокрема та краєзнавства загалом: широке використання біоісторіографічних методів та епістології в подібних дослідженнях, зосередження не на фігурі головного персонажа, а на тих обставинах і тлі, що формувалися навколо нього та, звичайно, на нього та його діяльність впливали. Саме тому згадану монографію про Арсенія Маркевича багато хто з рецензентів поставив на рівень енциклопедичного спеціалізованого видання¹. Після цієї події під безпосереднім керівництвом (редагуванням) проф. А.А. Непомнящего були здійснені ще декілька цікавих і новаторських досліджень (кандидатські дисертації та книги О.В. Хлівнюка та О.В. Севастьянова), що доповнили наші знання про той час, інституції та постаті, які склали натовді «мапу» кримознавства².

¹ Див. рец. на кн. А.А. Непомнящего «Арсений Маркевич: Страницы истории крымского краеведения» (2005): Бездрабко В.В. «Вони приносять смертним сліди відлинулих богів у темряву світової ночі...» або ремінісценції замість рецензії // Боспорские исследования=Bosporos Studies / Крым. отд. Ин-та востоковедения им. А.Е. Крымского НАН Украины. – Симферополь; Керчь, 2006. – Вып. 11. – С. 387–393; Горбик В.А. Биография с человеческим лицом // Историческое наследие Крыма. – Симферополь, 2005. – № 11. – С. 202–204; Матвеева Л.В. [Рец.] // Східний світ. – 2006. – № 1. – С. 188–189; Мельник Н. Арсеній Іванович Маркевич – «кримознавець номер Один» // Бібліотечний вісник. – 2005. – № 5. – С. 56–57; Нейжмак А. Достойное пополнение скарбниці кримського краєзнавства // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики / Львів. наук. 6-ка ім. В. Стефаніка. – Львів, 2006. – Вип. 14. – С. 540–543; Пінчук Ю., Горак В. Життєвий і творчий шлях А.І. Маркевича в контексті історії кримського краєзнавства // Историчний журнал. – 2005. – № 5. – С. 124–125; Пучко А. Науковий життєпис Арсенія Маркевича // Мова та історія. – К., 2005. – Вип. 84. – С. 162–166; Він же. Бытоописание А.И. Маркевича в русле истории крымоведения // Библиография. – 2006. – № 6. – С. 64–67; Фокеев В.А. Классику-крымоведу посвящается // Мир библиографии. – 2006. – № 1. – С. 89–90; Хмарський В.М. Шлях історика на тлі доби // Записки історичного факультету / Одеський нац. ун-т ім. І.І. Мечникова. – Одеса, 2006. – Вип. 17: Присвячується ювілею професора кафедри нової та новітньої історії, доктора історичних наук Дмитра Павловича Урсу. – С. 418–422; Швидько Г.К. Кримознавство і наш край // Історія і культура Придніпров'я: невідомі та маловідомі сторінки : Наук. збірник. – Дніпропетровськ, 2006. – С. 231–233; Шичко С. «Оторвавшись от ветки родимой...» // Неман. – 2010. – № 11. – С. 218–221.

² Охрана и изучение памятников истории и культуры в Крымской АССР: Исследования и документы / авт.-сост. А.В. Хливнюк; под ред., вступ. ст. А.А. Непомнящего; Комитет по охр. культ. наследия АР Крым. – Симферополь, 2008. – 240 с. – (Серия «Библиография крымоведения»; вып. 11); Севастьянов А.В. Десять лет на службе крымоведения: Российское общество по изучению Крыма (1922–1932) / под ред. А.А. Непомнящего. – Симферополь, 2010. – 256 с.; ил. – (Серия «Библиография крымоведения»; вып. 13).

І ось нова монографія, присвячена тому ж періодові. Що змусило автора знову повернутися міжвоєнних років? А.А. непомнящий сам зізнається зі сторінок власної книги, що постать Миколи Львовича Ернста (1889–1956) як ніколи мала бути залишеною у пам'яті сучасників і наступних генерацій, хоча б у вигляді книги про вченого. Ознайомлення зі змістом підтвердило – не тільки в серці та розумі кожного кримознавця має бути викарбовано це ім'я. Кожен, хто хоче знати щось про Крим того часу, має прочитати книгу А.А. Непомнящого. Тому залучений корпус джерел, уміння їх адекватно презентувати, а головне – відкриття нових, масштабних корпусів документів – це є однозначна окраса та підтвердження вичерпності дослідження. Наголосимо, що нова монографія сімферопольського професора містить цілі пласти нових джерел – матеріали фонду «Наука та її працівники» з Санкт-Петербурзької філії Архіву Російської академії наук, низку слідчих справ репресованих діячів науки з Архіву Головного управління Служби безпеки України в Автономній Республіці Крим, численні документи звітів про проведення археологічних досліджень на півострові, й – обов'язково для цього автора – обширний епістолярій, віднайдений у архівах Києва, Москви, Санкт-Петербургу, Сімферополя, Севастополя. Це книга не лише про професора Миколу Ернста – це ретельне відновлення історії кримського краєзнавства епохи: десятки нових імен, біографічних довідок (до речі вперше відновлені біографії директорів Центрального музею Тавриди з середини 20-х до кінця 30-х років ХХ ст.), документів, змістовна іконографія.

Зазначимо, те, що було до цього тільки побажанням до істориків науки Криму, завдяки монографії про М.Л. Ернста, стало суворою, але дивовижною реальністю – зараз є практично повна, яскрава, обґрунтована та концептуальна історія кримознавства 20–30-х років ХХ ст. у двох томах – роботи А.А. Непомнящого про А.І. Маркевича і М.Л. Ернста. Такий підхід і є тим поштовхом, що змушує історіографію зокрема та історичну науку взагалі не стояти на місці. Монографії А.А. Непомнящого в цьому контексті вже є цінними самі собою. Адже вони відкривають нові обрії, роблять ту підготовчу роботу, котра дозволяє згодом зробити нові й оригінальні концепції, збагатити науку новими даними, внести необхідні роз'яснення та відновити історичну та наукову справедливість. Якщо ж додати, що внесок у історіографію оцінюється не відразу, а згодом – коли концепція пройде випробування часом – то певнено можна стверджувати, що професор А.А. Непомнящий зараз іде вірним шляхом, поступово та якісно виконуючи свій обов'язок дослідника. Його нова монографія – це новий, цікавий і необхідний супутник для кожного дослідника, що вирішив присвятити себе Криму та кримознавству.